

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Taşrada Sinema Seyri: Çankırı Örneği

Cinema View at Rural Places in Pre-Republic Period: Çankırı

Tunç BORAN, Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, E-posta: tuncboran@karatekin.edu.tr

Anahtar Kelimeler:

Taşra, Sinema Seyri,
Çankırı, Halkevi

Öz

1895 yılında Paris'teki ilk gösteriminden kısa bir süre sonra sinema, Osmanlı devletinin merkezi İstanbul'a gelmiştir. Taşrada ilk film gösterimleri ve sinema salonları 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleşebilmiştir. Cumhuriyet'e kadar Anadolu'nun belli başlı büyük şehirlerinde sinema salonları açılmıştır. Ancak nüfusun önemli bir kısmını barındıran taşra şehirleri, sinemadan habersizdir. Cumhuriyet'ten sonra taşrada, sinema seyri yaygınlaşmıştır. Orta Anadolu'nun küçük ve yoksul bir şehri olan Çankırı'da da sinema seyri, Cumhuriyet'ten sonra başlamıştır. Sinema salonları, genel olarak bir özel sektör girişimidir. Taşranın pek çok yerinde olduğu gibi Çankırı'da da sinema işletmeciliğini üstlenebilecek özel sektör ve sermaye birikimi yok denecek durumdadır. Çankırı'da sinema işletmeciliği işini, devletin ve devlete bağlı örgütlenmeler olan Türk Ocağı ve Halkevinin üstlendiği görülmektedir. Sinemayı modern hayatın terbiye ve irfan ocağı olarak gören taşra aydınlarının girişimleri, sinemanın Çankırı'ya ulaşmasında etkili olmuştur. Ancak Çankırı'da sinema seyrinin, siyasi merkez Ankara'nın aldığı kararlar ile sekteye uğradığı görülmektedir. Bu çalışmada, Erken Cumhuriyet Dönemi olarak adlandırdığımız 1923-1950 yılları arasındaki dönemde, Çankırı'da sinema seyrinin başlangıcı ve gelişimi aktarılacaktır.

Keywords:

Rural Places, Cinema
View, Çankırı,
Community Center
(Halkevi)

Abstract

Cinema view arrived Istanbul, the center of Ottoman Empire, shortly after its first run in Paris in 1895. First cinema view and cinema halls were realized in rural places in 1908 after the declaration of constitutional monarchy. Cinema halls were opened in some of Anatolia's big cities till the declaration of republic but at rural places, in which most of the population lived, were unaware of the cinemas. Cinema view became widespread after the declaration of republic. Cinema view started in Çankırı, which was a small and poor city of Middle Anatolia, after the Republic. Cinema halls were generally run by private enterprise. At that time there was neither private sector nor fund for cinema industry in Çankırı, as in many rural places. Cinema industry was under the responsibility of government and such governmental organizations as TürkOcağı (place for Turks) and Halkevi (Community Center). Cinema, as a place of nurture and knowledge of modern life, became effective in Çankırı within the enterprise of rural intelligentsia. But cinema view in Çankırı was interrupted by the decisions taken by Ankara the center of politics. Here in this study, the beginning and the development of cinema view in Çankırı will be presented during the period known as pre-republic between the years 1923-1950.

Giriş

Lumière Kardeşlerin 28 Aralık 1895'te Paris'te yaptıkları halka açık ilk gösterim ile sinemanın tarihsel yolculuğu başlamıştır (Abisel, 2006:32). Sinema, ilk gösterimin üzerinden bir yıl geçmeden Avrupalı girişimcilerin çabaları ile Osmanlı'ya gelmiştir. Osmanlı Devleti, bir Fransız vatandaşı olan Mösyö Jamin'in Babiâli'ye gönderdiği 17 Haziran 1896 tarihli yazısıyla "sinematograf" adı verilen bu yeni icattan haberdar olmuştur. Osmanlı bürokrasisi, bu yeni icat hakkında uzun bir araştırma yaptıktan sonra 20 Eylül 1896 tarihli bir raporla sinematografin "ilmi yönden insanlık için faydalı bir araç" olduğuna karar vermiştir. Bu karar, sinematografin İstanbul'a ve saraya girmesini kolaylaştırmıştır (Özuyar, 2007:11). II. Abdülhamit'in kızı Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarına göre; Osmanlı Devleti'nde ilk film gösterimi, Yıldız Sarayında yapılmıştır (Osmanoğlu, 2008:72). Saray'da ki bu ilk gösterimden hemen sonra 1896 veya 1897 yıllarında Beyoğlu'nda bulunan Hammalbaş Sokak'taki Avrupa Pasajı'nın 7 numaralı işyeri olan Sponek Birahanesi'nde halka açık ilk gösterim gerçekleştirilmiştir (Özgüç, 1990:8).

Arşiv belgeleri incelendiğinde; sinema makinesini Osmanlı ülkesine sokmak isteyen Avrupalı girişimcilere zorluklar çıkarıldığı görülmektedir. Ancak bu sinemaya karşı değil elektrik kullanımına yönelik bir uygulamadır. Padişah II. Abdülhamit'in elektriğin kullanımını kısıtlayan yasakçı tavrı, sinematografin ve bu alete elektrik sağlamak için kullanılan dinamoların yurda girişini zorlaştırmaktadır (Koloğlu, 2005:185). 1908 yılın-da Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesi bu olumsuzlukların aşılmasını kolaylaştırmıştır. 1908'e kadar tiyatro salonlarında, kahvehanelerde, birahane-lerde ve sirklerde yapılan sinema gösterileri, bu tarihle birlikte sinemanın gerçek mekânı olan sinema salonlarına taşınmaya başlamıştır.

Türkiye'deki ilk yerleşik sinema salonu 1908 yılında Pathe Kardeşler Firması tarafından "Pathe" adıyla açılmıştır (Evren, 1995:43-47). Pathe sinemasını ilerleyen yıllarda Beyoğlu'nda açılan diğer sinema salonları takip etmiştir. 1911'de Oryanto Sineması, 1912'de Santral Sineması, 1913 yılında ise beş sinema salonu birden açılmıştır. Fransız Gaumont yapım şirketi Beyoğlu'nda Gomon (Gaumont) ve Parlan (Parlant) Sinemalarını açmıştır. Bu sinemaları Amerikan (American), Lionve Artistik takip etmiştir (Gökmen, 1991:20-21).

1914'e kadar İstanbul'da açılan sinema salonlarının sahipleri ve işletmecileri gayrimüslimlerden ve yabancılardan oluşmaktadır. 19 Mart 1914 tarihinde Şehzadebaşı'nda Cevat ve Murat Bey tarafından Türkiye'nin ilk yerli sinema salonu olan "Milli Sinema" açılmıştır. Seden Kardeşler, aynı yıl içinde Demirkapı'da "Kemal Bey Sineması" adıyla ikinci bir salon daha açmışlardır (Özön, 1968:42). Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke dönemi işgal yıllarında İstanbul'da, yeni sinema salonları açılmıştır. 1921 yılında İstanbul'da, yirminin üstünde sinema salonu bulunmaktadır (Özuyar, 2007:119-123).

Avrupalı girişimci tüccarlar aracılığı ile sinema, Osmanlı'nın Başkenti İstanbul'a gelmiştir. Ancak siyasi bir merkez olmanın ötesinde İstanbul, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı tüccar ve girişimcilerin merkez üssü konumundadır. İlber Ortaylı'nın

ifade ettiği gibi, İstanbul, Beyrut, Selanik gibi doğu Akdeniz limanları 19.yüzyılda Atlantik endüstri bölgesinin hayat alanına girmişti. Bu kentler Avrupa için artık sadece ticaret limanları olmaktan öte, yerleşilen, antrepo-tesis kurulan, hinterlandlarının ürünlerinin işlenip nakledileceği merkezler durumuna gelmişti. 19. yüzyılın sonu, 20 yüzyılın başında İstanbul, Avrupalı tüccar, komisyoncu, inşaatçı ve bankerlerden meydana gelen kalabalığın yaşadığı bir kent olmuştur (Ortaylı, 1987:224). Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nde sinemanın ilk gösterimlerinin yabancı gayrimüslimlerin yaşadığı İstanbul'un Beyoğlu semtinde gerçekleşmesi tesadüf değildir. İstanbul'da ilk sinema salonları, Beyoğlu semtinde yabancı ve yerli gayrimüslimler tarafından açılmıştır. İttihat ve Terakki Partisinin iktidarında, Türk ve Müslüman tüccarların desteklendiği bir dönemde 1914'te Türkler, sinema salonları açmaya başlamış ve salonlar İstanbul'un diğer semtlerine yayılmıştır.

Osmanlının son dönemindeki savaşlar gibi siyasi ve ekonomik tüm olumsuzluklara rağmen İstanbul'da sinema seyri kurumsallaşmayı başarmıştır. İstanbul siyasi başkent olmanın ötesinde kozmopolit nüfus yapısı ile ekonomik, ticari ve kültürel bir merkezdir. Merkez olma niteliği ile toplumsal ve kültürel faaliyetlerin gelişmesi için uygun bir zemine sahiptir. Cumhuriyet ile birlikte İstanbul, siyasi merkez unvanını kaybetmiştir. Yine Cumhuriyet ile ekonomik ayrıcalıklarını kaybeden Avrupalı tüccar nüfus, İstanbul'dan ayrılmıştır. İlerleyen yıllarda yerli gayrimüslimlerin de şehri ve ülkeyi terk etmesi ile İstanbul daha homojen bir nüfusa sahip olmuştur. Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın merkez niteliğini kaybetmemiştir. İstanbul, ülke çapındaki önemini Cumhuriyet'ten sonra da korumuş, ticaret, sanayi ve kültürel alanda başat rol üstlenmeye devam etmiştir. Okur-yazarlık oranı, İstanbul'da ülkenin geneline göre çok yüksektir. Türkiye genelinde 1935 yılında ancak yüzde 19 olan okur-yazarlık oranı İstanbul'da yüzde 59'dur. Bu değer 1950 yılına gelindiğinde Türkiye geneli için yüzde 32'ye ulaşırken, İstanbul'da yüzde 70'e yükselmiştir. İstanbul'da okur-yazarlık oranının yüksek oluşu İstanbul'daki ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetlerin daha gelişmiş olmasının hem sebebi hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde de İstanbul ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetlerin merkezi olmuştur. İstanbul'un merkez olma niteliği sinema salonlarının sayısında da kendini göstermektedir. İstanbul'da 1929 yılında 28 sinema salonu bulunmaktadır. Yıllar içinde salon sayısı artarak 1950 yılında 92 âdete ulaşmıştır (Berktaş, 2010:27-28).

Sinemanın Taşraya Gelişi

Sinema, İstanbul'a icadından kısa bir süre sonra gelmesine rağmen sinemanın Anadolu'ya yani taşraya açılması ancak Meşrutiyet ile birlikte gerçekleşebilmiştir. Bu gecikmede, II. Abdülhamit döneminin Osmanlı bürokrasinin sıkı kurallarının etkili olduğu açıktır. Sinemanın İstanbul'a gelişi gibi taşrada sinema ile Avrupalı girişimciler aracılığı ile tanışmıştır. Arşiv belgelerine göre, Fransız bir tüccar 1909 yılında seyyar sineması ile Merzifon, Sivas, Adapazarı'nda film gösterimi yapmıştır. İtalyan bir girişimci ise, 1911 yılında Uşak'ta seyyar sinema makinesi ile film gösterimi düzenlemiştir. Taşradaki seyyar sinema gösterimleri, yerel yöneticilerin engellemeleri ile karşılaşmıştır. Bu

engellemeler, arşiv belgelerine göre sinemacıların gayrimüslim ve yabancı olmalarından kaynaklanmaktadır (Özuyar, 2007:77-81).

Gezgin sinema kumpanyalarının dışında taşrada ilk sinema salonları, Trabzon ve İzmir’de açılmıştır. 1909 yılında Pilosyan adlı bir gayrimüslim vatandaş tarafından Trabzon’da sinema salonu açılmıştır (Özuyar, 2007:78-79). Yine İzmir’de 1909 yılından itibaren sinema salonları açılmıştır (Çakır, 1997:44). İstanbul’un dışında taşrada ilk sinema salonlarının iki liman şehrinde açılması tesadüf değildir. Özellikle hinterlandında üretilen ürünlerin ihraç merkezi olan İzmir, yabancı ve yerli gayrimüslim ticaret erbabının yoğun olarak yaşadığı bir yerleşim olarak dikkat çekmektedir. İzmir ile aynı derecede olmasa da, Trabzon da yabancı ve yerli gayrimüslim nüfusun yaşadığı önemli bir liman ve ticaret merkezi durumundadır. Anadolu’nun bir başka önemli şehri Konya’da ise, 1910 yılında Amerikalı bir misyoner tarafından ilk film gösterimi yapılmıştır. 1913 yılında Konya’da Sanayi Mektebi bünyesinde ilk sinema salonu açılmıştır (Aydın, 2008: 62-63). Birinci Dünya Savaşı yıllarında Manisa’da, İttihat ve Terakki Partisine ait bir sinema salonu olduğu da bilinmektedir (Özuyar, 2007:97-101).

Kurtuluş Savaşı yıllarında Milli Mücadelenin ve direnişin merkezi haline gelen Ankara’nın sosyal hayatı büyük bir hareketlilik kazanmıştır Bu sosyal hareketlilik, 1920’de Ankara’da sinema açılmasını sağlamıştır (İşçen,2012). İnebolu, Kastamonu ve Ankara yolu, Kurtuluş Savaşı döneminde önemli bir lojistik yol haline dönüşmüştür. Cephane, mühimmat ve insan gücü bu yol üzerinden Ankara’ya ve cepheye ulaştırılmıştır. Bu yol üzerinde bulunan şehirler, hareketlilik kazanmıştır. İnebolu’da askerler tarafından işletilen sinema açıldığı ve buradan elde edilen gelirin, ihtiyacı olan subay ve asker ailelerine verildiği bilinmektedir. Kastamonu’da da 1921 yılında bir sinema salonu açılmıştır. Açıksöz Gazetesine “Kastamonu’da Osmanlı Sineması” başlığı ile verilen ilanda; Pazar, Salı, Çarşamba günü akşamları erkeklere, Pazar günleri hanımlara film gösterildiği belirtilmektedir (Çiçek, 1997:402-405).

Osmanlı döneminde sinema, taşraya giriş yapmıştır. Anadolu’nun önemli şehirlerinde sinema salonları açılmıştır. Ancak sinema salonlarının yaygınlığı Merkez ile yani İstanbul’la boy ölçüşemeyecek kadar azdır. Sinema, öncelikli olarak yaygın bir elektrik ağına gereksinim duyar. Bu da pek çok Anadolu şehrinde var olmayan bir durumdur. Çoğu Müslüman köylülerden oluşan ve çiftçilikle geçinen Anadolu halkı, ekonomik, toplumsal ve kültürel açıdan birçok imkândan mahrumdur. Taşrada halkın okuma-yazma oranı düşüktür. Sinema alışkanlığının yerleşmesi için gereken gelir düzeyi, düzenli iş saatleri, yaygın elektrik ağı, teknolojik donanım, sinema salonları gibi unsurlar bu yıllarda kırsal bölgelerde mevcut değildir. Oysa sinema hem mekânsal, hem kültürel açıdan altyapı gerektiren, dolayısıyla da kente özgü bir faaliyettir. Bu belirtilen koşullar Erken Cumhuriyet Dönemi için de geçerlidir. Ancak zaman içinde şartlar değiştikçe ve geliştikçe taşrada sinema yaygınlaşmaya başlayacaktır.

Çankırı’da Sinema Seyri İçin İlk Adım:Film Gösterilmeyen Sinema Binası

Çankırı, Cumhuriyetin ilk yıllarında 8000-9000 nüfuslu küçük bir Anadolu kasabası

ve il merkezidir (Behiç, 1933). Tarım ve hayvancılığa dayanan zayıf bir ekonomisi vardır. Nüfusun büyük bir çoğunluğu fakir, küçük çiftçilerden oluşmaktadır. Bir ortaokul, iki ilkokul bulunmaktadır. Okuma-yazma oranı çok düşüktür. 1935 yılında Türkiye genelinde okur-yazar oranı yüzde 19 iken Çankırı'da bu oran yüzde 10'u bile bulmamaktadır. İçme suyu yetersiz ve salgın hastalıklara yol açacak kadar sağlıksızdır. Küçük el sanatlarının dışında sanayi tesisi ve fabrika bulunmamaktadır (Beyoğlu, 2010:479-497). Çankırı, yeni başkent Ankara'ya yakın ancak taşranın tüm yoksunluklarını taşıyan küçük bir il merkezi durumundadır.

Sinema seyri için elektrik tesisatının olması zorunluluktur. 1924 yılında Çankırı Valiliği İl Özel İdaresi tarafından petrolle çalışan küçük bir elektrik santrali ve tesisatı kurulmuştur (Ziya, 1924).

Çankırı'da sinemanın seyrinin gelişimini takip edebilmek için başvurulacak kaynakların başında yerel basın gelmektedir. Çankırı basın tarihi, Milli Mücadelenin devam ettiği bir sürede, 1921 yılında şehre matbaanın gelişi ile başlamıştır. Matbaa ile birlikte Vilayet tarafından 1921 Eylül ayında Çankırı adlı haftalık bir gazete yayınlanmıştır. Çankırı'da basının ilk yıllarında bu resmi gazetenin dışında Necat Gazetesi ve Halk Yolu Mecmuasından bahsetmek gerekmektedir (Türkoğlu, 2007:79-81).“Çankırı kültürü ve tarihi için çok kıymetli yazılar ihtiva eden” Halk Yolu Mecmuasının ilk sayısı, 15 Şubat 1923'te (1339) çıkmıştır (Cansız, 2014: 15).

Halk Yolu Mecmuasının 15 Nisan 1923 tarihli sayısında“Sinema” başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Bu makale, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce Çankırlı aydınların sinema meselesine ilgi duyduklarını göstermektedir. Mehmet Edhem tarafından kaleme alınan “Sinema” makalesi, “Belediye Reisi Muhterem Cemal Beyefendi'ye İthaf” alt başlığı ile yayınlanmıştır. Yazar, sinemayı 19. Yüzyılın sonlarına doğru medeniyette gün ve gün devrimler yaratan bir yıldız, büyük bir ilerleme, büyük bir keşif olarak tanımlamaktadır. Sinemanın bireyler ve toplum üzerindeki etkisini örneklerle ve ağıdalı bir dille anlatmaktadır. Sinemanın propaganda gücüne işaret eden yazar, Avrupa'da ve Amerika'da, Rumların ve Ermenilerin “güya bizden gördükleri mezalimi” anlattıkları filmlerin dünya kamuoyunu etkilediğini yazmaktadır. Dünyanın her tarafında sinema vasıtasıyla Türklerin aleyhine yapılan propagandaya karşı hiçbir şey yapılamadığını ifade eden yazar, Yunan Ordusunun Anadolu'da yaptığı mezalimin Türk kamuoyuna bile anlatılamadığını kaydetmektedir. “Biz de sinemacılık terakki etseydi” diyen yazar, bütün okullarda ve köylerde ve hatta İslam coğrafyasında bu mezalimin filmlerini göstermenin mümkün olacağını yazmaktadır. Sinemayı cehalet ve ataleti bertaraf eden bir kudret olarak tanımlamaktadır. Sinemanın eğitim öğretimde kullanımının yararlarını anlatan yazar, Avrupa'da sinemanın derslerde kullanıldığını, Türkiye'de ise yüksek okullarda bile “sinemanın yeli bile esmediğinden” bahsetmektedir. Halka rehberlik edecek aydınlarla ve makam sahiplerine büyük görevler düştüğü belirten yazar, “Asrımız para ve fen asrıdır, bunları elde etmek için her şeye başvuralım” sözleriyle yazısını tamamlamaktadır. Mehmet Edhem'in makalesi, dergide iki sayıda tefrika edilmiştir (Edhem, 1923). Yazar, sinemanın propaganda gücüne ve eğitim aracı olarak kullanılmasına odaklanmıştır. Yazı, Çankırı Belediye Başkanı'na ithaf edilmiş, ancak yazının içeriğinde, sinemanın Çankırı'ya getirilmesi konusunda bir istekte bulunulmamıştır. Böyle açık bir istek olmasa bile yazarın

Belediye Başkanının dikkatini sinemaya ve sinemanın gücüne çekmek istediği açıktır. Makale, o yıllarda taşralı bir yazarın sinemaya bakışının anlaşılması bakımından da önem taşımaktadır.

O yıllarda Çankırı’da aydınlar arasında sinemaya yönelik bir farkındalık olduğunu gösteren bir diğer örnek, 16 Haziran 1924 (1340) tarihli Halk Yolu Mecmuasında yayınlanan bir başka makaledir. Çankırı’nın kalkınması ve modernleşmesi için öneriler sunulan ve Çankırı’da sosyal hayatın değerlendirildiği bu makalede, Çankırı’da henüz sinema bulunmadığı belirtilmektedir (Ziya, 1924). Çankırı’da sinemanın olmayışı bir eksiklik olarak sunulmaktadır. Hemen hemen bir yıl sonra Türkiye Muallimler Birliği Çankırı Şubesinin 27 Haziran 1341 (27 Haziran 1925) tarihinde yapılan Kongrenin zabıtlarından öğrendiğimiz kadarı ile o tarihte Çankırı’da bir sinema mevcut değildir. Çankırı Muallimler Birliği ise, Çankırı’da “sinema vücuda getirmeyi” asli görevi olarak görmektedir (Halk Yolu, 15 Aralık 1925).

Çankırı Muallimler Birliğinin etkisi olup olmadığı bilinmemekle birlikte, 1925 yılı Ocak ve Ekim ayları arasında kısa bir süre Çankırı Valiliği yapan Cemil Bey’in döneminde, Çankırı’ya bir sinema binası inşa edilmiştir. 10 Ekim 1925 tarihli Halk Yolu Mecmuasında, Vali Cemil Bey’in “Çankırı’nın da en mübrem ve zaruri ihtiyacı bulunan asrî ve bedii bir şekilde bir sinema binası inşa ettirerek memlekete büyük bir eser bıraktığı” ifade edilmektedir (Halk Yolu, 10 Ekim 1925). Sinema Binası, 300 kişi kapasiteli, locaları da bulunan ahşap bir yapı olarak inşa edilmiştir (BCA:490.01-830-278- s.135). Ancak Sinema Binası adı verilen binada, o yıllarda film izlendiğine dair hiçbir bulguya rastlanılmamıştır. Anlaşılan Çankırı’da bir sinema binası inşa edilmiş ancak ilk yıllarda film gösterimi için kullanılamamıştır. Sinema için kullanılmayan sinema binası, piyes ve tiyatro oyunları için kullanılmıştır. 31 Mart 1926 tarihli Halk Yolu Mecmuasında, Çankırı Muallimler Birliği’nin üçüncü müsameresini Sinema Binasında sahnelediği duyurulmaktadır (Halk Yolu, 31 Mart 1926).

Bir müddet sonra sinema makinesi bulunmayan sinema binası için Ankara’dan “Türk sinema makinesi” getirilmiştir. Sinema binasının motor hanesinde tadilat yapılarak sinema makinesi yerleştirilmiştir. 11 Şubat 1928 günü sinemanın açılış ve yarar gecesi düzenlenmiştir. Sinemada “Maskeli Dansöz” adlı film gösterilmiştir. Gösterim, sa-dece kadınlara mahsus olarak düzenlenmiş ve film gece 23.00’e kadar sürmüştür (Çankırı, 14 Şubat 1928). Çankırı sinemasında, ilk film gösterimi böylelikle yapılmıştır.

Çankırı’da ilk film gösteriminin ilginç noktası “kadınlara mahsus” olmasıdır. Sinema salonlarında “harem-selamlık” uygulamasının 1923’de Mustafa Kemal Atatürk’ün emriyle İzmir’deki Ankara sinemasında kaldırıldığı bilinmektedir (Özgüç, 1990:14-16). 1928 yılında kadın ve erkek ayrımının yapılması, devrimlerin taşrada uygulanmasında tereddütler yaşandığını göstermektedir.

Çankırı’da ilk film gösteriminden sonra gazetelerde, Çankırı’da film gösterildiğine dair hiçbir haber yer almamaktadır. 1930 yılına kadar sinema binasında film gösterildiğine dair bir kanıt bulunamamıştır. Muhtemelen film gösterim işi, akim kalmıştır.

1928-1930 arasında sinema binası, müsamere için kullanılmaya devam edilmiştir.

Alfabe değişikliğinin ardından açılan Millet Mekteplerinin mezunları şerefine 29 Mart 1929 günü Sinema Binasında müsamere düzenlenmiştir (Çankırı, 2 Nisan 1929). 30 Ağustos 1929 Zafer ve Tayyare Bayramında, Tayyare Cemiyeti tarafından müsamere sahnelenmiştir. Müsamerenin biletleri, loca büyükler 5 Lira, küçükler 4 Lira, Mevki adı verilen sandalyeler ise 80, 50 ve 25 kuruştur. Gece 24.00'e kadar devam eden müsamerede Çankırı Orta Mektep talebeleri rol almıştır (Çankırı, 3 Eylül 1929).

Sinemanın Çankırı'ya Gelişi ve Türk Ocağı Sineması

Çankırı Muallimler Birliği, Çankırı'da "sinema vücuda getirmeyi" asli görevi olarak görmesine rağmen sinema, bir başka cemiyet tarafından Çankırı'ya getirilmiştir. Çankırı Türk Ocağı, 1930 yılının başlarında Ankara'dan sessiz sinema makinesi satın almıştır. Makine ile ilgili bazı parçalar ise İstanbul'dan getirilmiştir. Türk Ocağı ilk sessiz film gösterimini, 7 Şubat 1930 Cuma akşamı yapmıştır. Gazete haberine göre, filmin ilk gösterildiği gün Çankırı halkı sinemaya hücum etmiştir (Çankırı, 11 Şubat 1930). Bu tarihten itibaren gazetelerde, Türk Ocağı Sinemasına yeni filmler geldiği dair haberler yer almıştır (Çankırı, 18 Şubat 1930). İlk günlerde, sinemada Pazar ve Perşembe akşamları olmak üzere haftada iki akşam film gösterilmiştir (Çankırı, 11 Mart 1930). Muhtemelen halkın ilgisi nedeniyle seans sayısı artmıştır. 20 Mayıs 1930 tarihli gazete haberine göre, dört gece üst üste dizi halinde gösterilen "Kamçılı Medeniyet" filmi takip eden cuma gecesi, tek bölüm olarak da gösterilmiştir (Çankırı, 20 Mayıs 1930).

Sinema filmlerinin duyurusu, şehirde davul zurna ile yapılmaktadır. Ankara'dan Çankırı'ya gelen bir yazar, sinema filmlerinin davullu zurnalı reklamına şahit olduğunu, vilayet merkezinde böyle bir geriliğe izin verilmemesi gerektiğini yazmaktadır (Cevdet, 1931).

Gazetelerden öğrendiğimize göre, Muhsin Ertuğrul'un Milli Mücadeleyi anlatan "Ankara Postası" adlı filmi Çankırı'da ilgiyle karşılanmıştır (Duygu, 28 Mart 1931). Türk Ocağı Sinemasında çocuklara yönelik seanslar da düzenlenmiştir (Duygu, 27 Aralık 1930). Perşembe günleri öğleden sonra beş kuruş ücret karşılığında çocuklara özel gösterimler düzenlenmiştir (Duygu, 21 Mart 1931).

Sinemanın o yıllarda, Çankırı'da gündelik hayatın içinde yerini aldığı gözlenmektedir. Çankırı'da yayınlanan Duygu Gazetesinde; gündelik olaylar, kişiler ve durumların mizahi bir dille hicvedildiği "Şaşarım Aklına" adlı bir köşe bulunmaktadır. Bu köşede sıklıkla sinema salonunda yaşanan durumlar hicvedilmektedir. "Şaşarım Aklına" köşesinde; "Sinemadaki bar hayatını iyice görmek için dürbünle film seyredenlerden", "Sinemada çıkan kargaşa sırasında hanımlarını sırtlarına yükleyen beylerden" (Duygu, 24 Ocak 1931), "Sinemada yangın olur diye sinemaya gitmeyen sinema meraklısı hanım ve beylerden" (Duygu, 31 Ocak 1931), "Filmde gördüğü kadına âşık olarak gece rüyasında Ah! Of! Diye sayıkladığı için karısı ile arası bozulanlardan" (Duygu, 28 Mart 1931), "Sinemada uyuyakalıp sabah filminden bir şey anlamadığını söyleyenlerden" (Duygu, 11 Nisan 1931) bahsedilmektedir. Sinema, Çankırı'ya gelir gelmez gündelik hayatın önemli bir parçası haline gelmiştir. Artık sinemada, haremlik ve selamlık uygulaması da tarihe karışmıştır.

O yıllarda Çankırı’da, sinema ve tiyatrodaki davranış kalıplarının henüz oluşmadığı gözlenmektedir. Film ve oyun izleme adabının gelişmediği görülmektedir. Kanunen yasak olmasına rağmen 5-6 yaşındaki çocuklar ve bebekler, oyunlara ve filmlere getirilmektedir. İzleyicilerin bir kısmı sarhoş olarak gelmekte veya seyir sırasında “rakı” içmektedir (Duygu, 26 Ağustos 1933). İzleyiciler, salona birbirini “ite-kaka” girmektedir. Sinema binasına gelen kadınlara gözle ve sözle taciz ve elle sarkıntılık gibi olaylara rastlanabilmektedir. Film veya oyun sırasında izleyiciler bağırarak konuşmaktadır. Kimi izleyiciler, sandalyeye bağdaş kurarak oturmaktadır. Bu davranışları yalnızca halk değil, resmi elbise giyen belediye görevlileri de yapmaktadır (Fikret, 1933).

Sinema, ticari olarak işletilmesinin dışında özel günlerde düzenlenen eğlencelerin de önemli bir parçasıdır. Çankırı’nın tarihi günlerinden biri olarak görülen demiryolu hattının inşasının tamamlanıp ilk trenin Çankırı’ya geldiği gün olan 6 Şubat 1931 tarihinde büyük kutlamalar düzenlenmiştir. Demiryolu çalışanlarının onuruna verilen akşam ziyafetinin ardından ziyafete katılanlara Türk Ocağı’nda sinema filmi gösterilmiştir (Duygu, 7 Şubat 1931). Türk Ocağı’nın kuruluş yıldönümünde gece yarısına kadar süren kutlamalar sırasında (Duygu, 28 Mart 1931) veya Vali Vekilinin onuruna verilen ziyafette eğlencenin bir bölümü sinema filmi izlemek olmuştur (Duygu, 27 Aralık 1930).

Çankırı Valiliği İdareyi Hususiyenin (İl Özel İdaresi) mülkiyetinde olan Sinema Binası, her yıl düzenlenen ihaleyle kiraya verilmektedir (Çankırı, 27 Ağustos 1929). 1930 yılına kadar Sinema Binasının özel veya tüzel hangi kişilere kiraya verildiği bilinmemektedir. Ancak 1930 yılında Sinema Binasında Türk Ocağı’nın kiracı olduğu muhakkaktır. Türk Ocağı, kiracısı olduğu binayı satın almak için Çankırı Vilayet Meclisine başvurmuştur. Çankırı Vilayet Meclisi, sekiz taksitte ve sekiz senede bedeli ödenmek üzere Sinema Binasının Çankırı Türk Ocağı’na satılmasını 14 Şubat 1931 tarihli toplantısında kabul etmiştir (Çankırı, 24 Şubat 1931). Ancak bu satış işlemi, Türk Ocaklarının iki ay sonra kendini feshetmesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. 10 Nisan 1931 tarihinde Ankara’da toplanan Türk Ocaklarının Olağanüstü Kongresinde Cumhuriyet Halk Partisine katılma kararı alınmış ve devir işlemlerine başlanmıştır (Çankırı, 14 Nisan 1931). 18 Nisan’da ise Türk Ocağı’nın kapatılması ve tüm gayrimenkulünün Cumhuriyet Halk Partisine devredilmesi kararının ardından Çankırı’da da Türk Ocağı kapatılmış, sessiz sinema makinesi de dâhil olmak üzere tüm menkul eşya Cumhuriyet Halk Partisine devredilmiştir (Duygu, 18 Nisan 1931). Böylelikle Çankırı sinemasının Türk Ocağı dönemi sona ermiştir.

Türk Ocağı kapatıldıktan sonra da sinema binasının müsamereler ve tiyatro oyunları için kullanıldığı görülmektedir. Çankırı Spor Kulübünün düzenlediği müsamere, sinema binasında sahnelenmiştir (Duygu, 10 Ekim 1931). Yerli Malı Haftasında sinema binasında ilkökul öğrencileri müsamere düzenlenmiştir (Duygu, 19 Aralık 1931). Çankırı’da sahnelenen ilk operetin adresi de sinema binası olmuştur (Duygu, 12 Mart 1932). Müsamereler dışında sinema binası, farklı sosyal etkinlikler için de kullanılmıştır. Çankırı Spor Kulübü Kongresi gibi etkinlikler (Duygu, 6 Şubat 1932) veya iki yüzü aşkın çocuğun ücretsiz toplu sünnet töreni, sinema binasında yapılmıştır (Duygu, 17 Kasım 1931).

Gelen özel misafirlere sinema gösteriminin devam ettiği görülmektedir. Çeşitli spor müsabakaları yapmak için Çankırı'ya gelen Kırıkkaleli sporculara ziyafetten sonra "misafirler şerefine" sinema gösterilmiştir (Duygu, 13 Şubat 1932). 23 Nisan Çocuk Bayramı münasebetiyle Çocuk Esirgeme Kurumundan (Himayeyi Etfal) gönderilen filmler ücretsiz olarak çocuklara gösterilmiştir (Duygu, 30 Nisan 1932). Sağlık Bakanlığının halk sağlığı ile ilgili gönderdiği filmlerde halka gösterilmiştir (Duygu, 10 Ekim 1931).

Türk Ocağının kapatılması ve Çankırı Halkevi açılması arasında geçen iki yıllık süre içinde ilgili kurumlardan gelen filmlerin ücretsiz gösterimi dışında ücretli sinema filmi gösterimi de düzenlenmiştir. Sinemayı kimin işlettiği bilinmemekle birlikte Türk Ocağı dönemine nazaran gösterim seanslarının daha düzensiz ve seyrek olduğunu söylemek mümkündür.

Sinemada Halkevi Dönemi

İlk Halkevlerinin 14 Şubat 1932'de on dört şehirde açılmasının hemen ardından Çankırı CHP Yönetim Kurulu, 1932 yılında Çankırı'da da Halkevi açılması için Ankara'ya yazılı önerge ile müracaatta bulunmuştur (Duygu, 5 Mart 1932). Ertesi sene 24 Şubat 1933 günü, yirmi şehirde açılan Halkevleri arasında Çankırı'da yerini almıştır (Duygu, 25 Şubat 1933). Çankırı'da Halkevinin açılması ile sessiz sinema makinesinin kurumsal sahibi de değişmiştir. Sinema faaliyetleri artık Halkevi çatısı altında yürütülmeye başlanmıştır. Sinema faaliyetleri Halkevinin Sosyal Yardım Şubesi tarafından düzenlenmiştir.

Çankırı'da Halkevi kurulduğunda Çankırı'da ayrı ve müstakil bir Halkevi binası bulunmamaktadır. Halkevi, CHP Çankırı İl Teşkilatına ait binayı kullanmıştır. Bu binanın da yeterli bir salonu ve sahnesi bulunmamaktadır. Çankırı'nın o yıllarda temsiller ve sinema filmi izlenmesi için tek müsait binası olan Sinema Binası, Valilik İl Özel İdaresi tarafından kiraya verilmek için her yıl açık arttırmaya çıkartılmaktadır (Duygu, 30 Ekim 1934). Başka talip çıkmadığından Halkevi, sinema binasını yıllık 100 Lira karşılığı kiralamaktadır. Halkevinin kendi müstakil binası ve sinema salonu inşa edilinceye kadar kiralama işine devam edilmiştir (BCA.490.100-995-847- 2-s.25-26).

Halkevinin açılmasıyla konferanslar serisi başlamıştır. Bu konferansların bazılarında halka ücretsiz film gösterimi de yapılmıştır (Duygu, 15 Nisan 1933-31 Mart 1934). Sinema, ziyafetlerin ve özel gecelerin önemli bir parçası olmaya devam etmiştir. İl Genel Meclisi toplantısının sona ermesi nedeniyle Cumhuriyet Halk Partisi İl yönetimi tarafından üyeler şerefine verilen ziyafetten sonra sinema filmi gösterilmiştir (Duygu, 20 Nisan 1935).

Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü, tüm yurttaki geniş çaplı törenlerle kutlanmıştır. Çankırı'da da Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü kutlamaları üç gün sürmüştür. Kutlamaların üçüncü günü öğleye kadar halka, Halkevi Sinemasında ücretsiz film gösterilmiş ve üç matine düzenlenmiştir (Duygu, 4 Kasım 1933). Cumhuriyetin on ikinci yıldönümünde de kutlamalar çerçevesinde sinema filmi gösterilmiştir. Gazeteye göre, ücretsiz olan gösterime yoğun bir katılım olmuştur (Duygu, 2 Kasım 1935).

Sivas-Kayseri demiryolu hattının açılış törenini gösteren film, fakir çocuklar yararına, (Duygu, 19 Ağustos 1933). Sivas-Samsun ve Filyos demiryolu güzergâhını gösteren film ise, Çocuk Esirgeme Kurumu (Himayeyi Etfal) yararına gösterilmiştir (Duygu, 2 Eylül 1933).

Duygu Gazetesi, sinemayı Cumhuriyet döneminde Çankırı'ya kazandırılan önemli eserlerden biri olarak görmektedir. Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde; “eskiden Anadolu'nun her yeri gibi unutulmuş ve ihmal edilmiş olan Çankırı'ya” Cumhuriyetin mektep, hastane, elektrik, su, tren ve sinemayı getirdiğini yazmaktadır (Duygu, 19 Ağustos 1933). Duygu Gazetesinin sahibi ve aynı zamanda Milletvekili olan Ahmet Talat'a (Onay) göre, Cumhuriyet döneminde “mükemmel bir sinema binası vücuda getirilerek işletilmektedir”(Onay, 1931). Oysa o dönemde sinema binasının mükemmeliyeti konusunda herkes aynı fikirde olmadığı da görülmektedir. Çankırı'ya yakın bir tren istasyonunda görevli bir memur, Çankırı'da iyi vakit geçirdiklerini, akşamları sinemaya gittiklerini anlatan bir yolcuya, “Çankırı sineması mı? Oraya insanlar giremez” demiştir. Olayı aktaran ve bu sözü Çankırı'ya büyük bir hakaret sayan Duygu Gazetesi, Çankırı Sinemasının bir ahır olmadığını belirtmektedir. Büyük tepki gösteren gazete, “Çankırı sinemasına şimdiye kadar binlerce Türk ve faziletli ecnebinin girdiğini fakat Türklere düşman mahlûkatın girmediğini” yazmaktadır (Duygu, 24 Şubat 1934).

Sesli Sinemanın Gelişi

O yıllarda Çankırı'nın Vilayet Gazetesi dışında tek özel sermayeli gazetesi olan Duygu Gazetesinde 1934 yılında çıkan bir yazıda; Çankırı'ya sesli sinemanın getirilmesinin elzem olduğu ifade edilmektedir. Ancak yazar, sesli sinemayı musiki bir ihtiyaç olarak görmektedir. Yazar, musiki terbiyenin halka aşılması için sesli sinemanın iyi bir vasıta olduğunu yazmaktadır (Açıncı, 1934). Aynı yazar, iki yıl sonra 1936'da “Sesli Sinema” başlıklı bir yazı daha kaleme almış ve Çankırı Belediye Başkanı'na ithaf etmiştir. Bu yazıda da yazar, sesli sinemayı toplumun musiki kültürü ve terbiyesi bakımından ele almaktadır. Yazar, toplumun musiki kültürünü geliştirmek için sesli sinemanın radyo ve gramofondan daha üstün olduğunu vurgulamaktadır. Sesli sinemanın bütün operaları filme almaya başladığını iddia eden yazar, sesli sinemayı yalnızca batı klasik müzik eserlerinin dinlenebileceği bir mecaz olarak sunmaktadır. Yazar, Çankırı gençliğinin “batı sanatının yüceliğini sesli sinema ile tanıyacağını” ifade etmektedir. Çankırı Belediye Başkanı'na seslenen yazar, sesli sinemanın Çankırı'ya getirilmesini Belediye Başkanı'ndan talep etmektedir. Sesli sinemanın kısa zamanda masraflarını karşılayacak bir “irfan ocağı” olduğunu belirten yazar, yine de sesli sinemaya “ilk yatırımın, ilk fedakârlığın” özel sermaye tarafından değil devlet sermayesi tarafından yapılmasının daha doğru olacağını yazmaktadır (Açıncı, 1936).

Yazarın belirttiği gibi sesli sinema, Belediye Başkanı'nın çalışmaları ile değil ama başka bir devlet organı tarafından Çankırı'ya getirilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kültür şubesi olan Halkevi, Çankırı'ya bir sesli sinema makinesi kazandırmak için harekete geçmiştir. Çankırı İl Genel Meclisi, 1936 yılı bütçesinden Halkevi'ne 9.000 Lira vermiştir (Duygu, 21 Mart 1936). Çankırı Halkevi de sesli sinema makinesi alabilmek için

bütçesinden 2400 Lira tahsisat ayırmıştır. Çankırı Halkevi, Alman markası “Zeiss İkon Phonofox B 375” model sesli sinema makinesini İstanbul’da bulunan JackRöttenberg firmasının ithal edebilmesi için 1800 Lira karşılığı anlaşmıştır. Köylerde de film gösterimi yapılabilmesi için 500 Lira değerinde elektrik dinamosu da sipariş edilmiştir. CHP Çankırı İl Başkanlığı, sinema makinesi ithal etmek için JackRöttenberg firması ile anlaşıldığını ve bir ay sonra İstanbul gümrüğüne gelecek olan sinema makinesinin gümrükten muafiyeti için işlemlerin yapılması hususunda 13 Haziran 1936 tarihli yazı ile CHP Genel Sekreterliğinden izin istemiştir (BCA.490.100-1216-39-2-s.62-63). Duygu Gazetesi de yazı ile aynı tarihli sayısında; Halkevi’nin sesli sinema makinesi ısmarladığını Çankırı kamuoyuna duyurmuştur. Gazeteye göre, sesli sinema makinesi altı haftaya kadar Çankırı’da olması planlanmaktadır (Duygu, 13 Haziran 1936).

Halkevleri için ithal edilecek radyo ve sinema cihazlarının gümrük vergisinden muaf tutulması için TBMM, 27 Nisan 1933 tarihinde bir yasa çıkartmıştır (BCA.490.100-1216-39-2-s.65). Bu yasa çerçevesinde ithal edilecek cihazlar ile ilgili muafiyetten yararlanmak için izlenecek yolu, CHP Genel Sekreterliği Halkevi Başkanlıkları’na 29 Haziran 1936 tarihli genelge ile duyurmuştur. Bu genelgeye uygun olarak 7 Eylül 1936 tarihli yazı ile CHP Çankırı İl Başkanlığı’ı gerekli evrakı CHP Genel Sekreterliğine iletmiştir (BCA. 490.100-39-2-s.56-57). 1936 Eylül başlarında İstanbul gümrüğüne gelen Çankırı Halkevi’nin sesli sinema makinesi eksik evrak nedeniyle gümrükten çıkartılamamıştır. Yazışma trafiğinde cihazın menşe şahadetnamesi kaybolmuştur. Bu belgeyi bulabilmek için gerek ithalatçı firma JackRöttenberg gerekse de Çankırı CHP İl Başkanlığı, pek çok defa CHP Genel Sekreterliği ve ilgili devlet daireleri ile yazışmışlardır. Ancak menşe şahadetnamesi bulunamamıştır (BCA.490.100-1216-39-2-s.1-49). En nihayet JackRöttenberg firması gümrük vergisi olan 18 Lirayı ödeyerek Çankırı Halkevi’nin sesli sinema makinesini 1937 yılının Ocak ayının sonlarında gümrükten çıkartmıştır (BCA.490.100-1216-39-2-s.6). Böylelikle Çankırı Halkevi’nin sesli sinema makinesi gümrük muafiyetinden yararlanamamıştır. Bürokratik bir hata nedeniyle altı aylık bir gecikme yaşanmıştır.

Çankırı Halkevi yetkilileri, sesli sinemayı Çankırı’ya getirebilmek için bürokrasi ile uğraşırken Çankırı, sesli sinema ile seyyar bir kumpanya sayesinde tanışmıştır. 1 Ekim 1936 günü sinema binasında, ilk sesli film gösterimi yapılmıştır. Üç gün devam eden film gösteriminin ilk akşamı Çankırlılar, büyük ilgi göstermiştir. Gazeteye göre; daha sonraki akşamlar sinema makinesinin çok gürültülü ve filmin de aynı olması nedeni ile sesli sinema o kadar ilgi çekmemiştir (Duygu, 3 Ekim 1936).

Nihayet Çankırı Halkevi’nin sesli sinema makinesi, Çankırı’ya ulaşmış ve ilk film gösterimi 5 Şubat 1937 günü yapılmıştır. Çankırı Halkevi Sineması’nda ilk sesli film olarak Türkçe dublajlı “Ali Baba” filmi gösterilmiştir. Gazeteye göre, Halkevi’nin ilk sesli film gösteriminde biletler öğleden önce tükenmiş; sinema ağzına kadar dolmuştur (Duygu, 6 Şubat 1937).

Çankırı’da başka bir sinema olmadığından kendi tabirleri ile “halkın bedii ve medeni ihtiyaçlarını” karşılayabilmek için Halkevi yetkilileri, İstanbul’da bulunan film şirketlerinden biriyle anlaşarak en yeni filmleri getirmektedirler. O dönemde sinema bilet fiyatları 10-15 kuruş olarak belirlenmiştir (BCA. 490.01-995-847-2-s.25).

O yılların popüler Türk filmi “Bataklı Damın Kızı Aysel” Halkevi Sinemasında gösterilen filmlerden biri olmuştur. Gazete haberine göre; Bursa’nın yeşil ovalarını gösteren film, rağbet görmüştür (Duygu, 22 Mayıs 1937).

Ücretli film gösteriminin dışında Halkevi, özel günlerde ve milli bayramlarda ücretsiz sinema gösterimi de düzenlemektedir. Örneğin Halkevlerinin kuruluşunun 5. Yıldönümü dolayısıyla, (Duygu, 20 Şubat 1937) 23 Nisan Çocuk Bayramı’nda (Duygu, 24 Nisan 1937-23 Nisan 1938) ve Cumhuriyet Bayramı’nda (Duygu, 23 Ekim 1937) halka ücretsiz film gösterilmektedir.

1932-1940 yılları arası dönemde CHP Genel Merkezi’nden Halkevleri’ne çok az sayıda film gönderilmiştir. Arşivlerde yaptığımız araştırmalarda Çankırı’ya bu dönemde Parti Genel Merkezinden - o da Çankırı Halkevi’nin ısrarı üzerine-yalnızca bir kez film gönderilmiştir. Parti Genel Merkezinden Kastamonu, İnebolu, Sinop ve Bartın Halkevleri’ne film gönderildiği duyumunu alan Çankırı Halkevi, söz konusu filmlerin kendilerine de gönderilmesini talep etmiştir (BCA.490.01-1207-3-2-s.10). Parti Genel Merkezi de 9 Ağustos 1937 tarihli yazı ile talebi olumlu karşılayarak “Trakya’dan Manevralar, Adana’nın Kurtuluş Bayramı, Harbiyelilerin Ankara’ya Gelişi, Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi, CHP Büyük Kongresinin Açılışı” konularını içeren filmi Çankırı Halkevi’ne göndermiştir (BCA.490.01-830-278-2-s.8 ve 24).

Sesli sinemanın Çankırı’ya geldiği ilk günlerde, sesli sinemada yapılan bir uygulama ulusal basında eleştiri nedeni olmuştur. 12 Mart 1937 tarihinde, Cumhuriyet Gazetesinde Peyami Safa imzası ile Çankırı Sineması hakkında bir yazı yayınlanmıştır. “İnkılabı Nasıl Anlamışlar?” başlığını taşıyan yazıda Safa, Çankırı’dan bir mektup aldığını, mektupta; sesli sinemanın localarına ve Halkevi temsililerine bekârların alınmadığını, bekârların localara ancak yanında bir bayan olursa kabul edildiği yönünde iddialar olduğunu yazmaktadır. Peyami Safa, bu kararın nedenini ironik bir dille sorgulamakta ve “Çankırı’nın ilahlarının”bu durumu izah etmesini istemektedir. Peyami Safa, yazısını şu şekilde bitirmektedir:

Mektubun doğru söylediğine inansam, Çankırı’da bu yasağı çıkarana İstanbul Üniversitesine getirilerek inkılap derslerini takibe mecbur edilmelerini teklif ederim. Çünkü bu kafaların Üniversite değil, hatta orta mektep talebesi kadar inkılabı anlamamış olduklarına hükmetmek lâzım gelir. Fakat ben mektuba inanmıyor ve Çankırı’dan bir tekzip bekliyorum (Safa, 1937).

Peyami Safa’nın beklediği tekzip, Çankırı Halkevi tarafından derhal gönderilmiştir. Tekzip yazısında; yazının teessürle karşılandığı, Halkevi Sineması localarına ve müsamerelere bekârların alınmamasına dair bir karar olmadığı belirtilmiştir. Mektubu yazan kişinin sinema locaları biletleri tükendikten sonra yer bulmak istemiş olabileceği kaydedilmiştir. Tekzip yazısının sonunda, “inkılabı tamamen hazmeden Çankırı’da yazıda belirtildiği bir olayın vuku bulmadığı” vurgusu yapılmıştır (BCA.490.01-830-278-2-s.135). Bu tekzip, kısa bir şekilde ve küçük harflerle Peyami Safa’nın köşesinde 23 Mart 1937 tarihinde yayınlanmıştır (Safa, 1937).

Çankırı Halkevi yöneticileri, tekzip yazısıyla yetinmemiştir. Çankırı Halkevi,

Peyami Safa'nın yazısını CHP Genel Sekreterliği'ne şikâyet etmiştir. Safa'nın yazısının Çankırı halkını, partilileri ve Halkevi üyelerini üzdüğü belirtilmiştir. Asılsız bir mektupla, “Çankırı ilahları” gibi sözlerle inkılabı bağlı insanların tahkir edildiği kaydedilmiştir. “Asılsız, tetkiksiz ve gayri nezih” bir yazı ile inkılabın başından beri rejime sadık kalmış Çankırı halkının ve partililerin rencide edilmemesi için “lazım gelen muamelenin” yapılması istenmiştir (BCA.490.01-830-278-2-s.133). Bu yazı, tekzip yazısına göre daha sert bir üsluba sahip olduğu görülmektedir.

Bu yazı üzerine; CHP Genel Sekreterliği, İçişleri Bakanlığı'na ve Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğü'ne bir yazı göndermiştir. Her iki yazıda; Safa'nın yazısının Halkevleri'ni gericilikle itham edici ve Halkevlerinin prestijini halkın gözünde yaralayıcı bir tesir yaptığı kaydedilmiştir. Yazarın aynı sütunda yazdığı küçük tekzipin bu tesiri gidermediği belirtilmiştir. Yazıda, asılsız ve imzasız bir mektupla, ağır hüküm ve eleştiriler ileri sürmenin doğru bir hareket olmadığı, ilgililerin dikkatinin çekilmesi istenmiştir (BCA.490.01-830-278-2-s.131-132). Peyami Safa'nın yazısına ve eleştirisine Çankırı Halkevi yöneticileri büyük bir tepki göstermiştir.

Ücretli Film Gösterimine Gelen Yasak

Çankırı Halkevinin sinema işletmeciliği yapması ve ticari kazanç elde etmesi CHP yöneticilerinin dikkatini ve tepkisini çekmiştir. 1937 yılı Haziran ayında Milletvekili ve Parti Müfettişi Kemal Ünal, Çankırı'da iki gün kalarak CHP İl Örgütünü ve Halkevi çalışmalarını denetlemiştir (Duygu, 26 Haziran 1937). Denetimin ardından Müfettiş Kemal Ünal, CHP Genel Sekreterliği'ne verdiği raporda; Çankırı Halkevi'nin 1937 yılı bütçesinin 6350 Lira olduğunu, bunun 3200 Lirasının CHP İl Başkanlığı'ndan yardım olarak alındığını kalan 3100 Liranın sosyal yardım şubesinde işletilen ve belediyeden kira ile tutulmuş olan sinema hasılatından elde edildiğini yazmıştır (BCA.490.01-995-847-2- s.30).

Milletvekili Kemal Ünal'ın Çankırı teftişinin üzerinden hemen hemen bir yıl geçtikten sonra 11 Haziran 1938 tarihinde CHP Genel Sekreterliği, Çankırı CHP İl Başkanlığı'na konuyla ilgili bir yazı göndermiştir. Yazıda, Kemal Ünal'ın raporundan belediyeden kira ile tutulmuş olan sinemanın sosyal yardım şubesinde işletilerek hasılat temin edildiğinin anlaşıldığı ifade edilmiştir. Halkevlerinin kendi sinemalarını dahi para ile işletmelerinin Parti tarafından yasaklandığı halde kira ile sinema tutularak sinema işletmenin hiç uygun bulunmadığı kaydedilmiştir. Halkevlerinin ticari işlerle kazanç temin etmelerinin Parti tarafından onaylanmadığı ve Çankırı Halkevinin sinema işletmesi ile ilgili etraflıca bilgi verilmesi istenmiştir (BCA.490.01-995-847-2-s.27).

Bu emir yazıya, Çankırı CHP İl Başkanlığı'ı 8 Temmuz 1938 tarihli yazıyla karşılık verilmiştir. Bu yazıda; Halkevine ait binanın yetersiz olmasından dolayı Belediyenin değil İl Özel İdarenin olan Sinema Binasının Halkevi tarafından kiralandığı belirtilmiştir. Çeşitli Bakanlıklardan ve hayır cemiyetlerinden alınan filmlerin ücretsiz olarak halka gösterildiği ancak Çankırı'da başka bir sinema olmadığından “halkın bedii ve medeni ihtiyaçlarını” karşılayabilmek için İstanbul'da bulunan film şirketlerinden biriyle

anlaşarak en yeni filmlerin getirildiği, sinemaya gelenlerden giriş ücreti olarak “10-15 kuruş” gibi küçük bir ücret alındığı kaydedilmiştir. Ücret alınmasının nedeni izdiham ve karışıklığın önüne geçmek olarak izah edilmiştir. Yazıda, Halkevinin sinema işletmesinin yasal gerekçesi olarak Halkevi Talimatnamesinin 53. Maddesinde yer alan Halkevi Sosyal Yardım Kolunun bu tür girişimlere kazanç elde edebileceği hükmü sunulmuştur. Yazıda, sinemadan gelir elde etmek şöyle dursun sinema masrafının yarısının Halkevi bütçesinden karşılandığı iddia edilmiştir (BCA.490.01-995-847-2-s.25-26).

Bu yazışmaya rağmen Çankırı Halkevi ücretli sinema gösterimlerine 18 Ocak 1940 tarihli genelgeye kadar devam etmiştir. Bu genelge ile Halkevleri Sosyal Yardım Komitesine bağlı olan sinema, Ar Komitesine bağlanmıştır. Bu karar, artık Halkevlerinin ücretli film gösterimi yapamayacağı anlamına gelmektedir. Çankırı Halkevi, bu genelge doğrultusunda diğer halkevleri gibi sinemayı Ar Komitesine devretmiştir. Çankırı Halkevi, sinema faaliyetlerinin önünü tıkayacak bu değişiklik ile ilgili düşüncelerini 8 Şubat 1940 tarihli bir yazıyla CHP Genel Sekreterliği ile paylaşmıştır. Halkevi sinemasının kazanç maksadıyla işletilmediği, bu çağdaş aracın halkın görgü ve terbiyesini arttırmak için kullanıldığı ifade edilmiştir. Çankırı’da Halkevi Sineması’ndan başka bir sinema olmadığı, halkın bu ihtiyacını Halkevi aracılığı ile karşıladığı, öte yandan Parti ve Hükümetin bir yıl içinde en çok bir film gönderdiği hatırlatılmıştır. Çankırı’da başka bir sinema ve eğlence yeri olmadığı için halkın, Halkevi Sinemasının haftada bir değiştirdiği filmi sabırsızlıkla beklediği kaydedilmiştir. Yazıda, bu hizmetin ücretsiz sunulamayacağını matematiksel bir hesapla gösterilmiştir. Haftada bir film değiştirildiği takdirde 6000-7000 lirayı bulmakta olan film maliyetinin Halkevinin kısıtlı bütçesi ile karşılanamayacağı ifade edilmiştir. Çankırı Halkevi yetkilileri, bu şartlarda sinema ihtiyacının ücretsiz olarak karşılanamayacağına göre, Halkevlerinde sinema seyrinin devamı ve “bu işi geri bırakmamak” için Parti Genel Merkezi’ne bir öneri sunmuşlardır. Bu öneriye göre; Parti Genel Merkezi, Halkevlerinde gösterilmek üzere her yıl yeni filmlerden bir seçme yapacak, her Halkevi, belirlenen filmlerin satın alınması için gereken bütçeye katkı yapacaktır. Genel Merkezin belirlediği filmler, sırayla tüm ülkedeki halkevlerini dolaşacak, böylelikle halk ücretsiz film izleyecektir (BCA.490.01-1216-39-2-s.140-142).

CHP Genel Merkezi, bu öneriye yanıt olarak gönderdiği 14 Şubat 1940 tarihli yazıda; gönderilen genelgedeki esaslardan dışarı çıkılmamasını ve Halkevleri Sinemalarında gösterilmek üzere bol miktarda film göndermek için tedbirler üzerinde çalışıldığını buyurmuştur (BCA.490.01-1216-39-2-s.137).

Bu yazının akabinde; Parti Genel Merkezi üç parçadan oluşan bir filmi, 21 Şubat 1940 tarihinde Çankırı Halkevi’ne göndermiştir. “Hatay’ın Kurtuluşu, 19 Mayıs 1938 Töreni, Baraj Açılışı” konularını içeren film, Çankırı Halkevi Sinemasında 3 (üç) hafta gösterilmiştir. Ücretsiz film gösterimi için Parti Genel Merkezinin artık düzenli aralıklarla film göndereceğini düşünen Çankırı Halkevi, ücretsiz sinemaya giriş için kurallar belirlemiştir. Haftanın dört günü yetişkinlere, iki günü öğrencilere ücretsiz film gösterimi yapılacaktır. Herkes için giriş kartı düzenlenmiştir. Herkesin gelen filmi izleyebilmesi için en az 15 gösterim yapılması kararı alınmıştır. Ücretsiz film gösterimi için alınan kurallar halka da ilan edilmiştir. Bütün tertibatı alan Çankırı Halkevi, Parti Genel Merkezi’ne gönderdiği 7 Mart 1940 tarihli yazıda; üç parçalık filmin halka parasız olarak

gösterildiğini ve büyük bir rağbet gördüklerini, halka yaptıkları ilanda parasız filmlerin muntazaman devam edeceğini bildirdikleri için 13 Mart 1940 tarihine kadar bir film daha gönderilmesini talep etmiştir (BCA.490.01-1207-3-2-s.5-7). Parti Merkezi'nden bu yazıya hiçbir yanıt verilmemiş ve film de gönderilmemiştir.

18 Ocak 1940 tarihli genelge, Çankırı gibi taşra kasabalarının sosyal hayatına ağır bir darbe indirmiştir. Çankırı şehrindeki tek sinema, Halkevi Sineması idi. Halkevinde ücretli sinema gösteriminin yasaklanmasının ardından şehirdeki tek sinema olan Halkevi Sineması işlemez hale gelmiştir. Halkevi Sineması, atıl ve boş bir durumda kalmıştır. Çankırı Halkevi yetkilileri, 19 Eylül 1940 tarihli yazı ile binlerce lira masraf yapılarak kurulan sinemanın işlemez olmasından duydukları rahatsızlığı, CHP Genel Sekreterliğine bildirmişlerdir. Bu yazıda; 14 Şubat 1940 tarihli yazı ile düzenli bir şekilde partiden film gönderileceği sözü hatırlatılmıştır. Bu tarihten sonra birçok kere Parti Genel Merkezi'ne başvurdukları halde bir adet filmden başka bir şey gelmediğine dikkat çekilmiştir. Çankırı Halkevi, sinemanın atıl kalmaması için Genel Merkez'e yine bir öneri de bulunmuştur. Halkın sinema ihtiyacını karşılamak için "hiç kazanç düşünmeden film parası çıkıncaya kadar paralı ve çıktıktan sonra parasız olarak film gösterilmesi" için izin istenmiştir (BCA. 490.01-1216-39-2-s.136).

Bu öneriye ve izin talebine de olumlu bir yanıt verilmemiştir. Ancak Parti Genel Merkezinden 2 Ekim 1940 tarihinde Çankırı Halkevi'ne dört adet film gönderilmiştir. "Ankara Kömür Sergisi, Atatürk İhtifali, İsmet İnönü'nün Marmara Gezisi, Erzincan Zelzelesi" başlıklarını taşıyan jurnal ve tören içerikli filmler, üç hafta gösterildikten sonra Kastamonu Halkevine gönderilmiştir (BCA.490.01-1035-980-1-s.17). Halkevi yetkililerine göre, gönderilen filmi Çankırı halkı heyecan ve ilgiyle izlemiştir. Çankırı'nın yegâne sinemasının boş kalmaması için bir adet daha film gönderilmesi istenmiştir (BCA. 490.01-1207-3-2-s.1).

30 Ocak 1941 tarihinde "Dumlupınar Abidesinin Açılışı, Atatürk'ün Büyük Anadolu Seyahati, 1939 Cumhuriyet Bayramı, Kahraman Askerlerimize Yardım" konularını içeren yedi adet film gönderilmiştir. Bu filmlerde, Çankırı Halkevi Sinemasında dört hafta gösterilmiştir. 9 Nisan 1941 tarihinde "Askeri Okullar Spor Bayramı, 19 Mayıs 1940 Spor Bayramı" konularını içeren dokuz film, 9 Haziran 1941 tarihinde "Halkevleri, 1940 Cumhuriyet Bayramı, Bergama Kermesi" konularını içeren yedi film, 8 Eylül 1941 tarihinde "Donanmamızın Malta Seyahati" konusunu içeren beş film, 12 Aralık 1941 tarihinde "Kahraman Erlerimize Yardım, 19 Mayıs 1940, Türk Gençliğinin Tayyarecilik Hamleleri, 1937 Cumhuriyet Bayramı" konusunu içeren beş film, 20 Nisan 1942 tarihinde "Adana'nın Kurtuluş Bayramı, Bursa Dağ Sporları, Afyon-Isparta Hattının Açılışı" konusunu içeren beş film, 20 Ağustos 1942 tarihinde "Yeni Türkiye" başlıklı altı film, 8 Ocak 1943 tarihinde "Halkevlerinin Onuncu Yıldönümü Genel Sekreterin Nutku, Milli Oyunlar, Erzincan Halkevinin Açılışı, 19 Mayıs 1940" konularını içeren beş film gönderilmiştir (BCA.490.01-1035-980-1-s.2-12).

1940 Ekim ayından 1943 Ocak ayına kadar CHP Genel Sekreterliği, 3-4 ayda bir Çankırı Halkevi'ne film göndermiştir. Bu filmler, 3 hafta gösterilmiştir. Çankırı Halkevi, bu filmleri gösterdikten sonra çoğunlukla Kastamonu Halkevi'ne göndermiştir.

Genel Merkezden gönderilen filmler, Halkevleri arasında dolaşmaktadır. Haftada bir sinemada film değişmesini bekleyen halk için, 3-4 ayda bir gönderilen filmlerin yeterli olmadığı aşikârdır. Gönderilen filmler, tören ve haber içerikli olmasına karşın parti içi yazışmalarda “propaganda filmi” olarak tanımlanmaktadır (BCA.490.01-1035-980-1-s.2-12). Tören filmleri, halkın eğlence ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Bu filmler, gerçekte uzun metrajlı filmin başlangıcında verilebilecek kısa haber filmleridir. Öte yandan Çankırı Halkevi’ne gönderilen film listesi incelendiğinde; bazı filmlerin birkaç kez gönderildiği görülmektedir. CHP Genel Merkezinin bu kısa tören, haber filmlerini sağlamada zorlandığı anlaşılmaktadır. Arşivlerde yaptığımız araştırmalarda, Ocak 1943 tarihinden sonra Parti Genel Merkezi’nden Çankırı Halkevi’ne film gönderildiğine dair bir yazışmaya rastlamadık. Anlaşılan Parti Genel Merkezi’nden film gönderme işi, 1943 yılında sona ermiş gibi görünmektedir.

Çankırı Halkevi, 1932 yılında kurulduğunda Halkevinin müstakil bir binası ve sinema salonu bulunmamaktaydı. Halkevi, CHP Parti binalarından birini kullanmıştır. Sinema ve müsamereler için de Valilik İl Özel İdarenin mülkiyetinde olan Sinema binası kiralanmıştır. 1938 yılında Çankırı Halkevi idari binası için ihaleye çıkmıştır (Cumhuriyet, 19 Ekim 1938). 1940 yılında Halkevi binasının eklentisi olan Halkevi temsil ve sinema salonu inşaatının ihalesi yapılmıştır (Cumhuriyet, 8 Ağustos 1940). Halkevi temsil ve sinema salonu koltuk ve mobilyası, 1941 yılında ihale edilmiştir (Cumhuriyet, 22 Ağustos 1941). 1942 yılının Ocak ayında Halkevi binası ve sinema salonu inşaatı tamamlanmıştır (BCA.490.01-1216-39-2-s.134). Çankırı Halkevi, beş yüz sandalyeli büyük bir sinema ve temsil salonuna sahip olmuştur. 1925 yılında inşa edilen çok da sağlıklı olmayan ahşap sinema binasının ardından Çankırı modern bir sinema salonuna kavuşmuştur. Ancak bu büyük sinema salonu, sinema seyri açısından yeni bir sorun yaratmıştır. 1937 yılında alınan “Zeiss İkon” marka sinema makinesi, yeni sinema salonunun büyük olmasından dolayı hem görüntü hem de ses açısından yetersiz kalmıştır. Çankırı Halkevi, CHP Genel Sekreterliği’nden yeni sinema salonu için yeni bir sinema makinesinin alımını, ellerinde bulunan “Zeiss İkon” marka sinema makinesinin ihtiyacı olan bir Halkevine verilmesini 12 Haziran 1942 tarihinde istemiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.131). CHP Genel Sekreterliği, Çankırı Halkevi’nin istediği bir sinema makinesinin tedarik edilmesinin imkânsız olduğunu, ihtiyaca cevap vermeyen sinema makinesinin ise başka bir Halkevine verilmesi için Genel Sekreterliğe gönderilmesini istemiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.128). Daha sonraki yazışmalardan anlaşıldığı üzere; “evdeki bulgurdan olmak istemeyen” Çankırı Halkevi yetkilileri, eski sinema makinesini Genel Sekreterliğe göndermemiştir.

1942 yılında kiracı olduğu eski sinema binasını boşaltmıştır. 1940 yılından beri süren sinema izleme sorununu çözmek için Çocuk Esirgeme Kurumu devreye girmiştir. Eski sinema binasını Çocuk Esirgeme Kurumu kiralamış ve sinema işletmeye başlamıştır. Ancak 1925 yılında inşa edilmiş olan ahşap sinema binası, Ekim 1945 yılında tamamen yanmıştır. Böylelikle Çankırı, sinemasız kalmıştır. Bu yangından sonra, Çankırı Halkevi Sinema Salonu’na uygun yeni bir sinema makinesi koyarak sinemayı Halkevi ile ortak işletmek üzere özel sektörden bir teklif yapılmıştır. Bu teklifi, gerek Çankırı CHP İl Başkanlığı gerekse de Çankırı Halkevi Aralık 1945 tarihli yazılar ile CHP Genel Sekreterliğine bildirmişlerdir. Yazılarda; Çocuk Esirgeme Kurumunun işlettiği

sinemasının yanmasından dolayı Çankırı halkının“bu bedi zevkten mahrum kaldığı” halkevine ait sinema makinesinin yeni sinema salonuna göre küçük olmasından dolayı kullanılmadığı ifade edilmiştir. Çankırı Halkevi Sinemasının ortak işletmesi için yapılan teklife izin verilmesi istenmiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.127-129). CHP Genel Sekreterliği, 1 Nisan 1946 tarihli yazıyla söz konusu isteğin Halkevleri Talimatnamesi'nde değişiklik yapılmasını gerektiren bir konu olduğu için esaslı bir karara bağlanınca Çankırı Halkevi'nin haberdar edileceğini bildirmiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.123). Böylelikle Çankırı Halkevi Sinema Salonu'nu işletme girişimi, bir kez daha başarısız olmuştur.

Halkevi Sinemasının Kiraya Verilmesi

Çankırı Halkevi yetkilileri, sinema salonunu işletmek için yeni girişimlerde bulunmaktan vazgeçmemişlerdir. Halkevleri Talimatnamesinin 60. Maddesi, Halkevi sinema salonunun hayır cemiyetlerine kira verilmesine izin vermektedir. Bu çerçevede, Halkevi Sinema Salon'u, Çankırı Çocuk Esirgeme Kurumu'na 5 Eylül 1946 tarihinde yapılan sözleşme ile aylık 60 lira karşılığı kiraya verilmiştir. Ancak sözleşmenin yürürlüğe girmesi için CHP Genel Sekreterliğinin onayı gerekmektedir. Sözleşmenin imzalanması sürecinde 20 Ağustos 1946 tarihinde Halkevleri Talimatnamesi'nde değişiklik yapılarak Halkevlerinin sinema salonlarını doğrudan doğruya bir sinemacıya kiralamasına izin verilmiştir. Talimatnamede yapılan değişiklik, Halkevi ile Çankırı Çocuk Esirgeme Kurumu arasında dört ay sürecek bir anlaşmazlığa neden olmuştur. Sözleşme imzalandıktan sonra Çocuk Esirgeme Kurumu, ayda 170 Lira karşılığında sinema salonunu bir sinemacıya kiralamıştı. Talimatnamede yapılan değişikliğin ardından 11 Eylül 1946 tarihli yazı ile Parti Genel Sekreterliği'ne başvuran Çankırı Halkevi, sözleşmenin onaylanmamasını talep etmiştir. Genel Sekreterlik ise, 19 Eylül 1946 tarihli yazı ile talimatnamede yapılan değişikliğin ardından yapılan sözleşmenin iptal edilmesini emretmiştir. Çankırı Halkevi, 3 Ekim 1946 tarihli kararı ile sözleşmeyi iptal etmiştir. Çankırı Çocuk Esirgeme Kurumu Fahri Başkanı da olan Çankırı Valisi Refik Noyan ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Merkezi, sözleşmenin iptal edilmemesi için CHP Genel Sekreterliği nezdinde girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucu, CHP Genel Sekreterliği fikir değiştirmiş, yeni bir taslak sözleşme düzenlemiştir. Aylık kirayı, 100 liraya çıkarmıştır. Çocuk Esirgeme Kurumu, kira hususunda anlaşılmasını istemiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.90-122). Ancak buna rağmen Çankırı Halkevi, Çocuk Esirgeme Kurumu ile sözleşme imzalanmamıştır. Yazışmalarda bunun nedeni hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Muhtemelen Çocuk Esirgeme Kurumu sinema salonunu kiralama işinden sarfınazar etmiş veya Çankırı Halkevi, Genel Merkeze rağmen sözleşmeyi imzalamamıştır.

Çocuk Esirgeme Kurumu ile dört ay süren anlaşmazlığın ardından Çankırı Halkevi, Sinema Salonunu 1947 yılı için Kerim Erten adlı şahsa kiraya verilmiştir. Sinema Salonunun bir yıllık kira bedeli, 4.800 Lirayı bulmaktadır. 1948 yılında da yine aylık 400 liradan Kerim Erten, Halkevi Sinema Salonunu kiralanmıştır. Ancak yaz aylarında iş yapamadığı için üç ay için aylık kirayı 200 liraya indirilmiştir. Halkevi Sinema Salonu iş yapamamasının bir diğer nedeni de Piyade Atış Okulu ve Kolordu Komutanlığı

bünyesinde sinema salonları açılması olmuştur. Halkevi Sinema Salonu, 1949 yılında da aynı şahsa kiraya verilmiştir (BCA.490.01-1216-39-2-s.68-89).

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkezinin Halkevi Sinemasının ücretli film gösterimini 1940 yılında yasaklamasının ardından Çankırı'da sinema seyri sekteye uğramıştır. Halkevi sinemasının kiraya verilmesi hususunda izin çıkması ile Çankırı'nın tek sineması olan Halkevi Sineması, 1947 yılından itibaren düzenli olarak işlemeye başlamıştır.

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında Çankırı, cansız ve durağan sosyal hayatı, zayıf ekonomik yapısı ile tipik bir taşra kentidir. Çankırı'da sinema işine yatırım yapacak özel sermaye bulunmamaktadır. Çankırı Valiliği tarafından 1925 yılında bir sinema binası inşa edilmiştir. İlk yıllarda sinema makinesi olmadığı için binada film gösterimi yapılamamıştır. Çankırı'da düzenli film gösterimlerini 1930 yılında Türk Ocağı başlatmıştır. Ancak Nisan 1931'de Türk Ocağı'nın kendini feshetmesi ile sinema makinesinin mülkiyeti Cumhuriyet Halk Partisi'ne geçmiştir. Film gösterimleri düzensiz de olsa devam etmiştir.

Çankırı'ya sinema binası, kamu tarafından inşa edilmiştir. Sinema işletmeciliğini Cumhuriyet Halk Partisinin kültür kolu olan Türk Ocağı üstlenmiştir. Sinema, Çankırı'ya aynı zamanda öğretmen, veteriner, memur, hekim gibi kamu görevlileri olan taşra aydınlarının çabaları ve örgütleri sayesinde gelmiştir. Kendilerini modernizmin öncüsü olarak gören taşra aydınları, kasabalarını modern hayatın araçları ve kurumları ile tanıştırmayı amaçlamaktadır. Sinemayı "Çankırı'nın en mübrem ve zaruri ihtiyacı" olarak görmektedirler. Taşra aydınları, sinemayı bir eğlence yeri değil, modern hayatın terbiye ve irfan ocağı olarak tanımlamaktadır (Fikret,1933). Modern hayatın diğer kurumları olan gazete, dergi, tiyatro, futbol, tenis de bu aydınların çalışmalarıyla Çankırı'da gelişim olanağı bulmuştur.

Yeni rejimin toplumsallaşması ve yeni kültürel normların yerleştirilmesi maksadıyla 1932'de Cumhuriyet Halk Partisinin kültür şubesi olarak Halkevleri kurulmuştur. Bu bağlamda kurulan Çankırı Halkevi, sinema gösterimine önem vermektedir. Çankırı Halkevi, 1937 yılında sesli sinema makinesini getirmiştir. Sinema gösterimleri, Çankırı Halkevi için ciddi bir gelir kaynağıdır. Çankırı halkı ise, sinemaya büyük ilgi göstermiştir. Gerek Türk Ocağı döneminde gerekse de Halkevi döneminde sinema, halkın eğlence merkezine dönüşmüştür. Ancak siyasi merkez Ankara, 1940 yılında Halkevlerinin ücretli sinema gösterimini yasaklamıştır. CHP yönetimine göre, Halkevinde sinema faaliyetinden güdülen amaç halkın sinema vasıtasıyla fikir ve zevkini yükseltmektir. Halkevlerinin bütün çalışma kollarında olduğu gibi sinemadan ticari gaye, halkevine gelir temini maksadı beklenilmemektedir. Yerel yöneticiler için ise, ücretli sinema gösterimleri yetersiz Halkevi bütçesi için önemli bir kaynaktır. Halkevlerinde sinema gösterimlerinin engellenmesinin temel nedeni, ücretli olması ise de CHP Genel Merkezinin sinemaya bakış açısı da bu engelleme nedenlerinden biridir. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Merkez yöneticilerinin, halk terbiyesi bakımından sinemanintiyatro kadar etkin

ol(a)mayacağına dair algısı da ücretli sinema gösterimlerinin yasaklanmasının diğer bir nedenidir.

Çankırı Halkevi'nde ücretli film gösterimi yasaklandıktan sonra CHP Genel Merkezi'nden gönderilen filmler hem içerik hem de nicelik olarak yetersiz kalmıştır. Çankırı Halkevi sineması atıl kalmıştır. Çankırı Halkevi'nin sinemanın işletilmesi için sundukları tutarlı ve mantıklı çözüm önerileri CHP Genel Merkezi tarafından dikkate alınmamıştır.

Sonuç olarak; Çankırı'da taşra aydınlarının ve örgütlerinin çalışmaları ile başlayan sinema gösterimleri, siyasi merkez Ankara'nın kararları ile sekteye uğramıştır. Merkezin aldığı kararlar, taşrada sinema seyrinin kurumsallaşmasını engellemiştir.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA. Fon No:490.01-Kutu No:830-Dosya No: 278- Sıra No:2.

BCA. Fon No:490.01-Kutu No:995-Dosya No: 847- Sıra No:2.

BCA. Fon No:490,01-Kutu No:1035-Dosya No: 980- Sıra No:1.

BCA. Fon No:490,01-Kutu No:1207-Dosya No: 3- Sıra No:2.

BCA. Fon No:490,01-Kutu No:1216-Dosya No: 39- Sıra No:2.

Kitap ve Makaleler

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema, Ankara: De Ki Basım Yayım.

Açıncı, A. S. (1934). "Çankırı'da Musiki İhtiyaçlar," Çankırı'da Duygu Gazetesi, 7 Nisan.

Açıncı, A. S. (1936). "Sesli Sinema," Çankırı'da Duygu Gazetesi, 14 Mart.

Aydın, H. (2008). "Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya'da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910–1950)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 19, Konya.

Behiç, B. (1933). "Yabancı Gözüyle Çankırı -3-", Duygu Gazetesi, 16 Aralık.

Berktaş, E. (2010). 1940'lı Yılların Türk Sineması, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Beyoğlu, S. (2010). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı'da Sosyo-Ekonomik Hayat," Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu, Çankırı: Yenigün Matbaası.

Cansız, D. (2014). Halk Yolu Mecmuası 1923-1927, Çankırı: Çankırı Belediyesi Yayınları.

Cevdet, A. (1931). "Çankırı İçin," Çankırı'da Duygu Gazetesi, Sayı:15, 17 Ocak.

- Çakır, H. (1997). “1920’lerde Taşrada Sinema Hayatı”, Toplumsal Tarih, 8 (48), İstanbul: Tarih Vakfı Yayını.
- Çiçek, R. (1997). “Ankara Hükümeti’nin Dünya’ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”, Atatürk Yolu, V (20), Ankara.
- Edhem, M. (1923). “Sinema”, Halk Yolu Mecmuası, 15 Nisan.
- Edhem, M. (1923). “Sinema”, Halk Yolu Mecmuası, 30 Nisan.
- Evren, B. (1995), Sigmund Weinberg, Türkiye’ye Sinemayı Getiren Adam, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Fikret, N. (1933). “Tiyatroya Niçin Gidilir?”, Duygu Gazetesi, 9 Eylül.
- Gökmen, M. (1991). Eski İstanbul Sinemaları, İstanbul: İstanbul Kitaplığı Yayınları.
- İşçen, Y. (2012). Ulus’un Eski Sinemaları, <http://yavuziscen.blogspot.com>, Erişim tarihi: 28.03.2015.
- Koloğlu, O. (2005). Abdülhamid Gerçeği, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Onay, T., A. (1931). “Bir Bilanço,” Çankırı’da Duygu Gazetesi, 5 Eylül.
- Ortaylı, İ. (1987). İstanbul’dan Sayfalar, İstanbul: Hil Yayın.
- Osmanoğlu, A. (2008). Babam Sultan Abdülhamid, İstanbul: Selis Kitap.
- Özgüç, A. (1990). Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler, İstanbul: Yılmaz Yayınları.
- Özön, N. (1968). Türk Sineması Kronolojisi, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Özuyar, A. (2007). Devlet-i Aliyye’de Sinema, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Safa, P. (1937). “İnkılabı Nasıl Anlamışlar?”, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Mart
- Safa, P. (1937). “Tarih Nerede?”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart.
- Türkoğlu, Ö. (2007). “Çankırı Basın Tarihine Dair Kısa Notlar ve İnceleş Gazetesi,” Çankırı Araştırmaları Dergisi, Çankırı.
- Ziya, İ. (1924). “Kengiri Kasabası Her Türlü ve Ümran ve Temeddüne Elverişlidir”, Halk Yolu Mecmuası, 16 Haziran.

Dergi ve Gazeteler

Cumhuriyet Gazetesi, 1937-1941.

Çankırı Gazetesi, 1928-1931

Çankırı’da Duygu Gazetesi, 1930-1938

Halk Yolu Mecmuası, 1923-1927